

A kötetben közreadott kutatás jelentőségét a szerző maga ekként fogalmazza meg: „[a vizsgálat] elméleti és módszertani okokból, valamint (...) remélhető társadalmi hasznát remélve is fontos” (11). A szerző megállapításával teljes mértékben egyetértve SZABÓ TAMÁS PÉTER munkáját egyfelől a kérdéskör iránt érdeklődő elméleti és alkalmazott nyelvészeti kutatásokat folytató szakembereknek ajánljuk, másfelől azonban azt kívánjuk, hogy vizsgálatainak eredményei eljussanak kutatása „főszereplőihöz” is, mindenekelőtt a közoktatás résztvevőihöz, a tanárokhoz és (esetleg közvetve) a diákokhoz is. Ennek megvalósulása esetén előre jelezhető SZABÓ TAMÁS PÉTER munkájának – kétségtelen tudományos értékén túl – pedagógiai, illetve szélesebb társadalmi hasznosulása.

KÓSA CSILLA ERIKA

Eötvös Loránd Tudományegyetem

TÁRSASÁGI ÜGYEK

Fodor Katalin köszöntése*

1. Éppen két évtizede annak, hogy Fodor Katalin tanárnőt megismertem egy egyetemi nyelvjárástan órán. Az *eperfa* térképlapjához kapcsolódó feladat alapján – melyet ismerkedési céllal alkalmazott a hozzá kerülő hallgatók körében – hamar kiderült, hogy mindketten a magyar nyelvterület egyazon vidékéről származunk, majd nem telt bele sok idő, a család-név-azonosság okán „rokonjává” fogadott. Most húsz év múlva mint kolléga, mint egykori tanítvány és mint „fogadott rokon” szeretettel köszöntöm őt a kerek évfordulón és jó szívvel emlékezem az oktatói és kutatói életpályájára.

Amikor köszöntőt írunk, az életút felidézésén túl az ünnepelttel kapcsolatosan számos emlék tolu el lenk, melyeket általában igyekszünk jótékonyan szétválogatni, egyrészt olyanokra, amelyekről szívesen beszélünk, másrészt olyanokra, melyeket inkább a feledés homályában hagyunk. E sorok írása közben – bevallom – magam is megkíséreltem ezt a szelektálást, de nemigen találtam olyan említhető életpizódót az ünnepelttel kapcsolatos személyes vagy hírből ismert történések között, amelyet tapintatosságból inkább el kellene hallgatnom. A fentiek valóságtartalmát az ünnepelt személyisége könnyen igazolja, és erről hallgatói sora tehet bizonyosságot. Ennek okán is elsőként arról az oktatói munkáról teszek említést, amely az ünnepeltet egyetemi hallgatók generációinak kedvelt és megbecsült tanárává tette. Fodor Katalin ugyanis ízig-vérig tanár, olyan, aki nemcsak hogy név szerint ismeri a hallgatóit, hanem ezen túl érdekli a környezetébe kerülő diákok öröme és gondja is. Mi, fiatalabb kollégák sokszor csodálattal hallgatjuk azokat a beszámolókat, visszaemlékezéseket tőle, amelyekben több évtizeddel korábbi egyetemi történeteket idéz fel, név szerint említve a „főhősöket”, sőt gyakran kiderül, hogy egykori hallgatóinak egyetem utáni és mai sorsáról is naprakész ismeretei vannak. A mintegy négy évtizedes oktatói munka során felbecsülni is nehéz, hogy hányan kerültek „Kati néni” vonzáskörébe és hányan gondolnak rá ma is hálával, megbecsüléssel.

* Elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság felolvasó ülésén 2015. június 16-án.

A közvetlen viszony kialakításában – a személyiségbeli adottságokon túl – kétségtelenül alapvető szerepet játszott az, hogy 1974-től Fodor Katalin lett az általában szemeszterenként megszervezett tanszéki nyelvjárásgyűjtő kirándulások koordinátora, és azt aktív oktatói munkája után – mindannyiunk örömeire – ma is fáradhatatlanul folytatja. Ennyi időtávlatból bizonyossággal megállapíthatjuk, hogy ez (a közelmúltig tanrendbe illesztett) oktatási feladat ilyen formában és ilyen módon nem lett volna megvalósítható a tanszék keretén belül, ha a megfelelő szervezőkészséggel megáldott ünnepeltünk nem vállalta magára, hiszen köztudomású, hogy egy 40–70 fős csoport útjának előkészítése, zökkenőmentessé tétele, az anyagi források előteremtése rengeteg időt, energiát és kitartást igényel a szervezőtől.

Nem lehet azt sem elhallgatni, hogy az évtizedek alatt (a dialektológia oktatásával párhuzamosan) a nyelvjárásgyűjtésekkel kapcsolatban negatív hangok is felszínre kerültek. Egyebek mellett felmerült, hogy miért van szükség erre egyáltalán, amikor a nyelvjárások amúgy is kiveszőben vannak. Most nincs hely a téves megállapítás részletes cáfolatára, csak annyit említek meg, hogy a regionális nyelvhasználat ugyan funkcionálisan és strukturálisan is átalakulóban van, de eltűnésről, kiveszésről nem lehet beszélni. Hogy a magyar szakos egyetemi hallgatóknak miért kell a magyar dialektusokat ismerni, arra most csak két szempontot kívánok kiemelni, amelyek mindvégig kimondva-kimondatlanul is az egyetemi nyelvjárásgyűjtő utak alapvető céljaiként megfogalmazódtak, s amelyeket az ünnepelt a GERSTNER KÁROLY-lyal együtt írott munkája szerint (FODOR–GERSTNER 2002) maga is elsődleges fontosságúnak tart: 1. a hagyományos népi kultúra tárgyi és szellemi emlékeinek és az ezt reprezentáló nyelvváltozatoknak a megismertetése; 2. a nyelvjárási beszélőkkel való személyes kapcsolatok kialakítása révén a megfelelő (elfogadó, értékelő) attitűd kialakításának elősegítése. A gyűjtőutak elsősorban a hallgatók szakmai fejlődését hivatottak szolgálni, emellett az egyéni hozzáállás alakításában is alapvető szerepet játszanak. Mindkettő fontosságáról és létjogosultságáról számos hallgatói beszámoló tanúskodik. Emellett azonban egy további – kevésbé látványos – szerepről is hadd tegyek említést, amit egyfajta „missziós feladatként” lehetne meghatározni. Tapasztalhattuk a nyelvjárásgyűjtések során, hogy a sokszor távoli, elzárt, határon belüli vagy túli településeken élő idős, magányos, falujuk pusztulását látva sokszor elkeseredett emberek milyen örömmel fogadták a nagyvárosból érkező fiatalokat, akik azért tettek meg hosszú utat, hogy velük beszélgessenek, őket megismerjék. Noha ez ritkán derül ki, de tudjuk, maradandó élményt jelent sokak számára. Éppen ezért nagy felelősség is egy ilyen út „jelki” előkészítése, az adatközlőkkel szembeni tisztelet és empátia kialakítása a hallgatókban, amit az ünnepelt mindig kiemelt feladatának tartott és tart ma is.

Arról is említést kell tennem, hogy a nyelvjárások, a népi kultúra, sőt a magyar történelem és művelődéstörténet iránti érdeklődés csökkenését érzékelhettük az utóbbi évtizedben. Ez egyesekben – talán érthető módon – egyfajta letargikus érzést váltana ki, de Fodor Katalin lelkesedése töretlen maradt. Mindez pedig azért is példaértékű számunkra, mert remélhetőleg nem egy tendenciával, hanem átmeneti problémával volt dolgunk. A nyelvjárásgyűjtések szerepét jól jelzi, hogy az utóbbi időben több olyan tudományos ösztöndíjpályázat, illetve szakdolgozat is készült, amely a nyelvjárásgyűjtő utak eredményeit vette alapul, számos hallgató került közelebb a nyelvjárásokhoz és a nyelvhasználókhoz.

Ezek a ma már tanszéktörténeti jelentőségű nyelvjárásgyűjtések, melyek sokszor olyan határon túli magyar vidékekre vezettek, ahol kutató korábban alig-alig fordult meg,

a fentiek alapján mindenképpen érdemesek arra, hogy a hozzájuk kapcsolódó emlékeket és élményeket írásban megörökítsük, nehogy a „könnyelmű feledékenységgel” okán „későbbi korban élő utódaink idejére semmivé válhasson” (SZENTGYÖRGYI 2014: 67). Erre kétségtelenül ünnepeltünk a legalkalmasabb, akit ezúton is ösztönzünk és kérünk tervének mihamarabbi megvalósítására.

2. De nézzük, honnan is indult ez a nyelvjárások kutatása és megismertetése iránti elköteleződés!

A hely, ahol a háború következtében az országból menekülő szülők gyermeke 1945 nyarán megszületett, a bajorországi Wegscheid volt. A településhez ugyan konkrét emlékek nem köthetők, de szülei miatt mindig elérzékenyülve gondol rá. Aki születési helye felől érdeklődik, gyakran kapja tréfás feleletként a „Válaszút” helymegjelölést, ez pedig az ismert mezőségi település révén az életpálya és elköteleződés utólagos visszaigazolásának áthallását sejteti.

A háború utáni gyermekéveket a szülőfalunak tekintett, bodrogi Cigádon töltötte, ahol az északkeleti nyelvjárással ismerkedett meg, mely témaként később, az 1979-ben megvédett egyetemi doktori értekezéséhez is alapot szolgáltatott. 1959 és 1963 között a szarvasi Vajda Péter Gimnázium tanulója volt, ahol további magyar nyelvjárások megismerésére nyílt lehetősége iskolatársai révén. Az ELTE magyar és népművelés szakán 1968-ban szerzett diplomát. Ezt követően egy rövid átmeneti időszak után 1971-ben az ELTE BTK Fonetikai Tanszékére került tudományos segédmunkatárssá, majd 1989-től vett részt eleinte másodállású adjunktusként, majd 1991-től főállásban az ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani Tanszékének (későbbi nevén: a Magyar Nyelvtörténeti, Szociolingvisztikai, Dialektológia Tanszék) munkájában. Az 1990-es években, amikor egyházi és magánkezdemenyezésre felsőoktatási intézmények sorra nyitották meg kapuikat, feladatot vállalt a Pázmány Péter Katolikus Egyetem (1993–1997), valamint a Károli Gáspár Református Egyetem oktatói munkájában is. Utóbbi helyen 18 évig oktatott (1993–2011), közben két évig, 1998 és 2000 között docensként tanszékvezetői feladatokat is ellátott.

Fodor Katalin dialektológiai érdeklődését ismerve első pillanatban kissé meglepőnek tűnhet, hogy egyetemi oktatói pályáját a Fonetikai Tanszéken kezdte. (Első publikációja nyelvjárási témájú volt, a HAJDÚ MIHÁLYIval közösen írt A magyar nyelvjárási szövegek több szempontú lejegyzéséről című módszertani tanulmány [FODOR–HAJDÚ 1973].) Ez azonban annak tükrében, hogy a nyelvjárások legrelevánsabb sajátosságai a hangtani szinten keresendők, így számos fonetikai vizsgálati lehetőséget rejtnek magukban, a kapcsolatot könnyen érthetővé teszik. Sőt azt mondhatjuk, hogy a dolgok szerencsés együttállása a tudomány számára is hasznosítható eredménnyel járt, mivel az ünnepelt olyan kutatási területet választott magának, amelyhez megfelelő technikai adottság szükséges, és ez a fonetikai laborban rendelkezésre állt. Több munkájában vizsgálta ugyanis a nyelvjárások szupraszegmentális sajátosságait, számos új adalékkal gazdagítva a nyelvjárások (különösen is a moldvai magyarság) intonációjához kapcsolódó ismereteinket (pl. Nyelvjárásaink intonációs vizsgálatáról [FODOR 1979], Bemerkungen zur Perzeption der Intonation [FODOR 1990], Nyelvjárási intonációs vizsgálatok [FODOR 2007]). A kutatási terület gyér szakirodalma még inkább felértékelte e tanulmányok jelentőségét. Munkáiban többször is kiemeli, hogy a magyar nyelvjárások intonációs sajátosságainak a leírása még nem történt meg, noha ennek elvégzése a nyelvjárások átfogó ismeretéhez alapvető fontosságú lenne.

Az, hogy ma egyáltalán van valamilyen rálátásunk a nyelvjárási szupraszegmentális sajátosságokra, jelentős mértékben Fodor Katalinnak köszönhető.

Fontos szerepet játszott az ünnevelt kutatásaiban a nyelvjárási szegmentális hangtani sajátosságok vizsgálata is. Az *e* ~ *é*-féle hangok állapota Cigánd mai nyelvjárásában című egyetemi doktori értekezésében (FODOR 1982) a település hangrendszerét, kiemelten is az *e*-féle hangokat műszeres mérés segítségével jellemezte. Egy-egy hangrealizáció akusztikai-fiziológiai megvalósulásainak statisztikai kimutatása elsődlegesen a hangváltozások működési mechanizmusának szempontjából válik a kutatás számára hasznossá. Sajnálhatjuk, hogy hasonló jellegű vizsgálatra a szakirodalomban alig találunk példát. Az egyéb hangtani tárgyú tanulmányok (pl. Néhány adat a *v* és *f* bilabiális ejtésére [FODOR 1975], Adalékok az *ö*-zés vizsgálatához [FODOR 1998]) után nem meglepő, hogy a Magyar dialektológia című egyetemi tankönyv (MDial.) A nyelvjárási hangtani jelenségek című fejezetének megírása Fodor Katalin feladata lett (FODOR 2003).

A fentiek mellett a dialektológia más kutatási területei (pl. nyelvföldrajz, nyelvjárási szókészlet, nyelvcsere) is megjelennek témaként a jubiláns publikációi között. Ezek nagy része a moldvai magyarsággal kapcsolatos (főként nyelvi) ismeretanyag bővítésére szolgál (pl. Adalékok a csángók nyelvváltásának vizsgálatához [FODOR 1999a], Csángó nyelvföldrajzi kutatás [FODOR 2004], A moldvai csángó nyelvjárások szókészletének vizsgálatához FODOR 2006]). Korábban évenkénti rendszerességgel folytatott kutatást Moldvában, melynek tapasztalatait az oktatásba is beépítette, sőt gyakran vitt magával felsőbb éves hallgatókat gyűjtőként. Az eredmények részben a tanulmányaiban már napvilágot láttak, de a gyűjtött anyag további elemzési lehetőségeket is rejt magában.

Végezetül megemlítem az ünnevelt névtani tárgyú tanulmányait (A névdívat változása a moldvai csángóknál [FODOR 1999b], Moldvai családnevek [FODOR 2011]), melyek a moldvai magyarok névhasználatának jobb megismeréséhez járultak hozzá fontos adalékokkal.

Ha az oktatással kezdtük, zárjuk is azzal a jubiláns köszöntését. Úgy érzem, illő e helyről a tanszéki kollégák nevében is köszönetet mondani kedves kollégánknak azért az integráló szerepért, amellyel sokat tett a tanszék közösséggé formálásában. Kívánom, hogy még sokáig körünkben tudhassuk.

Hivatkozott irodalom

- FODOR KATALIN 1975. Néhány adat a *v* és *f* bilabiális ejtésére. *Magyar Nyelv* 71: 201–202.
- FODOR KATALIN 1979. Nyelvjárásaink intonációs vizsgálatáról. *Magyar Fonetikai Füzetek* 3: 73–79.
- FODOR KATALIN 1982. Az *e* ~ *é*-féle hangok állapota Cigánd mai nyelvjárásában. *Nyelvtudományi Dolgozatok* 32. ELTE, Budapest.
- FODOR KATALIN 1990. Bemerkungen zur Perzeption der Intonation. *Magyar Fonetikai Füzetek* 22: 30–37.
- FODOR KATALIN 1998. Adalékok az *ö*-zés vizsgálatához. In: HAJDÚ MIHÁLY – KESZLER BORBÁLA szerk., *Emlékkönyv Abaffy Erzsébet 70. születésnapjára*. ELTE Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárási Tanszéke, Budapest. 41–44.
- FODOR KATALIN 1999a. Adalékok a csángók nyelvváltásának vizsgálatához. In: KUGLER NÓRA – LENGYEL KLÁRA szerk., *Ember és nyelv. Tanulmánykötet Keszler Borbála tiszteletére*. ELTE BTK, Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest. 97–100;
- FODOR KATALIN 1999b. A névdívat változása a moldvai csángóknál. *Névtani Értesítő* 21: 232–235.
- FODOR KATALIN 2003. A nyelvjárási hangtani jelenségek. In: MDial. 325–350.

- FODOR KATALIN 2004. Csángó nyelvföldrajzi kutatás. In: KISS JENŐ szerk., *Nyelv és nyelvhasználat a moldvai csángók körében*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 221. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest, 2004. 97–104.
- FODOR KATALIN 2006. A moldvai csángó nyelvjárások szókészletének vizsgálatához. In: MÁRTONFI ATTILA – PAPP KORNÉLIA – SLÍZ MARIANN szerk., *101 írás Pusztai Ferenc tiszteletére*. Argumentum Kiadó, Budapest. 177–180.
- FODOR KATALIN 2007. Nyelvjárási intonációs vizsgálatok. In: GUTTMANN MIKLÓS – MOLNÁR ZOLTÁN szerk., *V. Dialektológiai Szimpozion*. Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke, Szombathely. 75–79.
- FODOR KATALIN 2011. Moldvai családnevek. In: VÖRÖS FERENC szerk., *A nyelvföldrajztól a névföldrajzig II. Családnév–helynév–kisebbségek*. Savaria University Press, Szombathely, 2011. 117–126.
- FODOR KATALIN – GERSTNER KÁROLY 2002. A terepgyakorlatok szerepe a dialektológiai oktatásban. In: SZABÓ GÉZA – MOLNÁR ZOLTÁN – GUTTMAN MIKLÓS szerk., *IV. Dialektológiai Szimpozion*. Berzsényi Dániel Tanárképző Főiskola Magyar Nyelvészeti Tanszéke, Szombathely, 2002. 34–40.
- FODOR KATALIN – HAJDÚ MIHÁLY 1973. A magyar nyelvjárási szövegek több szempontú lejegyzéséről. *Magyar Nyelv* 69: 51–69.
- MDial. = *Magyar Dialektológia*. Szerk. KISS JENŐ. 2., javított kiadás. Osiris Kiadó, Budapest.
- SZENTGYÖRGYI RUDOLF 2014. *A tihanyi apátság alapítólevele 1. Az alapítólevél szövege, diplomatai és nyelvi leírása*. ELTE Eötvös Kiadó, [Budapest].

N. FODOR JÁNOS
Eötvös Loránd Tudományegyetem

NYELVTÖRTÉNETI ADATOK

Kóser vagy tréfli?

Jiddis szócikkek az Etimológiai Szótárban*

4.11. Macesz [1875] 'pászka'. Jiddis jövevényszó, vö. jiddis *mazze, mazo, mazses*^a (többes szám) 'pászka'. A jiddis szó forrása az azonos jelentésű héber *maššāḥ*^b volt. Nyelvünkbe a többes számú alak került, vö. *bricsesz, pajesz*. A bizalmas nyelvhasználat szava^c (ESz. 501).

a) A jiddis szóban ugyanazt a [ts]-t kétféleképp (z és zz) jelöli az átírás.

b) Nem *h*-ról, hanem *h*-ról van szó.

c) A megvizsgált szótárak közül kettőből hiányzik, a többi viszont nem ad semmilyen stilisztikai minősítést. Nem tűnik bizalmasabbnak, mint a *csipetke*.

Kiegészítés:

מַצֶּה matse, maze 'pászka'

* Lásd Magyar Nyelv 111. 2015: 250–254.